

DOI: <https://doi.org/10.54937/dspt.2025.25.1.89-100>

Well-being and Glimpses of Childhood Memories from the Perspective of Educational Philosophy

Well-being a záblesky vzpomínek z dětství z pohledu filosofie výchovy

Miriam Prokešová

Abstract

In this essay the author presents a view of memory and remembering from a philosophical point of view. Drawing on the memories of full-time and combined students and from the perspective of philosophical theories, the essay tries to show that the positive view of the sense of subjective well-being that is usually associated with the first temporal dimension in a person's life may not (and usually does not) correspond to reality. A beautiful and happy childhood is an illusion - but an illusion that is necessary for life.

Keywords: Well-being. Childhood. Memories. Good and ens amans.

„Mít čas a svůj příběh znamená mít nějakou budoucnost a minulost. Nemáme přítomnost. Protéká nám mezi prsty. Přesto jsme a můžeme mít minulost a budoucnost právě v přítomnosti.“¹

E. Lévinas

Úvod

Uvedená studie není zaměřena na výzkumný problém, i když svým způsobem z výzkumného materiálu vychází. Studenti Ostravské univerzity prezenčního i kombinovaného studia (tedy různých zkušeností i věku) byli v rámci předmětu filosofie výchovy vyzváni, aby jednu ze seminárních prací zaměřili na své vlastní vzpomínky z dětství a na dětství. Vzpomínek se tak během více než 15 let shromáždilo kolem devíti tisíc. Jejich zaměření a obsah mne podnítil nejen k hlubšímu filosofickému rozboru vzpomínek jako takových, ale také k úvahám, jak by mohlo toto téma přispět v hledání odpovědí na

---

¹ LÉVINAS, Emmanuel. Existence a ten, kdo existuje. 1. vyd. Praha: Oikumené, 1997. 85 s. Zde s. 82.

některé naléhavé otázky současné výchovy dětí. Vzpomínky mohou být navíc jedním z pohledů, napomáhajících k pochopení a porozumění období dětství jako významného stadia lidského života.

Well-being a dětství

V devadesátých letech 20. století se v psychologii objevil nový proud, nazýván jako „pozitivní psychologie.“ Oblast jejího bádání je zaměřena na tři časové dimenze v životě člověka,² kde první časová dimenze je zastoupena minulostí spojenou s pocitem subjektivní pohody (well-being), druhá současností zastoupenou pocitem štěstí (happiness) a vrcholného zážitku (flow) a třetí je zastoupena budoucností spojenou s nadějí (hope) a optimismem. Tato naděje (hope) je z psychologického hlediska chápána jako soubor kognitivních proměnných, které iniciují nejen schopnost určitými způsoby nalézat cestu k cíli (metodu) a dosahovat svých cílů, ale také přesvědčení a vytrvalost jedince vydat se za tímto cílem s vidinou jeho dosažení.³ Dítě se tak učí nebát se, předem nerezignovat, vyrovnávat se s překážkami, překonávat negativní emoce, posiluje tedy svou frustrační toleranci a snižuje svou vulnerabilitu. Ve filosofii výchovy hovoříme o radosti, která se stává „štítím proti úzkosti“, pozitivní psychologie pak obrazně pojednává o psychologické imunizaci (immunization),⁴ která je prevencí vůči negativním vlivům (pocitům bezmoci a naučené bezmocnosti).

Vzpomínky na dětství nejsou pak ničím jiným, než snahou o „znovu-zachycení“ oné minulosti, spojené s pocitem subjektivní pohody v životě, tedy onoho well-being, které je považováno za první časovou dimenzi, na které je položen základ budoucího života každé lidské bytosti. Dětství je tak často zcela a téměř zákonitě považováno za šťastné období v životě člověka. Mnohé teorie (nejen z hlediska filosofie) však naznačují, že zdaleka ne vždy je tomu skutečně tak.⁵

---

² MAREŠ, Jiří. Dítě a subjektivní pocity pohody, blaha a štěstí. In: Dítě – škola – učitel. Sborník příspěvků z vědecké konference při příležitosti životního jubilea prof. PhDr. Zdeňka Heluse, DrSc. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2001, s. 36–44. Zde s. 38. J. Mareš zde cituje časopis American Psychologist a článek autorů M. Seligmana a Czikszentmihalyiho, 2000.

³ Tamtéž, s. 41.

⁴ Tamtéž, s. 41.

⁵ Za všechny snad jen připomínám neopsychoanalytické koncepce M. Mahlerové a M. Kleinové, podle kterých bezmocnost a závislost dítěte na druhém člověku a očekávání odměny či trestu může dítěti způsobit nevědomá i vědomá traumata.

Dětství ve smyslu vrůstání do světa

Každé stadium v životě je hodnotné samo o sobě, pro sebe. Je ukončením a zároveň i počátkem nového. Je důležité pro sebe sama. Proto se nedá říci, že by dětství bylo „jen“ přípravou pro dospělost, jak bývá často chápáno a jak se často tvrdívá. Dětství není pouhou přípravou na to, co bude. Dětství prostě „je“ významné samo sebou. A výchova není jen „náprava“ dítěte, jak bývá často chápána ve smyslu „vyvádění“ (z nevědomosti, z neznalosti, ze tmy), tedy z něčeho, co je nedokonalé k pomyslné dokonalosti. Dítě totiž není pouze něco, co je pouze „nehotové“ a co musí být ovlivňováno a vedeno k tomu, aby jednou něčím, někým bylo.

Výchova je mimo jiné také cestou k přizpůsobení se daným podmínkám dané společnosti, daného prostředí. Děti, a vlastně nejen děti, ale každý člověk, se ve svém životě v podstatě neustále přizpůsobuje těm podmínkám, které jsou již předem dány. V průběhu tohoto přizpůsobování se však neustále setkává také s tím, co je nové. K tomuto jsme vedeni jak z hlediska svých vrozených tendencí, ve smyslu zrání a dozrávání, ale také z hlediska svých vlastních schopností, svých možností vnímání světa i sebe sama, svou orientací v okolním světě, zhodnocením zkušeností a předvídaním budoucnosti.

Vždy určitým způsobem „začínáme uprostřed věcí“, život je Heideggerovými slovy vždy již určitým „vpádem do celku jsoucího.“ Tímto naším vpádem nezačíná okamžik stvoření (jinými slovy nastupujeme vždy již do rozjetého vlaku), tedy „vrůstáme do předem daných podmínek“. Vždy již jde o určitý celek, celek světa, který však není neměnný, je v neustálém pohybu, svým způsobem se posouvá. Dítě svým vpádem do tohoto celku vždy jakoby znovu rekonstruuje již to, co je (získává vlastní zkušenost). Dítě vnímá „ustavení“ světa, které mu bylo dáno, a navíc je vedeno k jejich dodržování – tedy k dodržování zvyků, tradic, norem. Samo však přichází se svými novými impulsy.

Tyto nové impulsy nemohou být pouze kladné, protože svět, společnost ani člověk není dokonale dobrý; tak také i růst má mnoho stránek, tedy i ty negativní. Tak i vzpomínky – záblesky minulého, nemohou být pouze kladné, ale nesou s sebou spoustu negativního, tíživého, bolestného. Ani dětství tak nebývá negativních vlivů ušetřeno, jakkoliv vypadá idylicky. Člověk není dokonalý, ani dítě není dokonalé, nehybné. Je živoucí, živé, a to je důvod, proč ani dětství nemůže být zcela šťastné. My však vnitřně toužíme být šťastní a pokud možno vyhnout se smutkům a neprožívat to, co bolí. A dětství se nám zpětně takto šťastné jeví. Časem téměř zapomínáme, že to, co bylo krásné a šťastné, se nám často proměnilo v bolest a neštěstí, a to právě v důsledku pomyslné ztráty lásky a dobra. Příčina bolesti a smutku nespočívá pouze v prožitém neštěstí, ale také jako důsledek dobra a lásky, které jsme odpoutáváním se z dětství a osamostatňováním se do určité míry „ztratili.“ Člověk ve svém životě neustále něco ztrácí, neustále završuje a začíná nové; je to dáno právě onou „proměnou“ růstu, posouváním se k horizontu. Tento

růst můžeme vnímat také jako cestu životem. Jsme lidé na cestě, na cestě za známým či jen pomyslným cílem. Jsme pouzí poutníci, „homo viator“, často bloudící... Na této své cestě se stáváme tím, kým jsme, nejen podle svých stanovených cílů, ale podle svých činů v přítomné situaci, v konání teď a tady. Naše konání teď a tady, nyní, bývá do jisté míry ovlivněno tím, jaká cesta je za námi, tedy tím, co jsme již ušli a čím jsme si ve svých životech již prošli. A způsobem uchovávání této „cesty“ ve vlastních vzpomínkách.

Tím, kým a kdo jsme, se stáváme na základě toho, co jsme prožili. Ale nejen to – cesta, která je za námi, ovlivňuje a pozměňuje také náš vzdálený horizont, tedy cestu, po které jít chceme a cíl, ke kterému se chceme přiblížit.

Tak minulost posunuje přítomnost; ta minulost, která je skrytá, ale v současnosti neustále přítomna. Jde o Bergsonovo trvání: „...*jestliže minulost koexistuje se svou vlastní přítomností a jestliže koexistuje se sebou na různých úrovních kontrakce, musíme uznat, že přítomnost sama je jen tou nejstlačenější úrovní minulosti.*“⁶

Vzpomínky jako přítomná událost

Vzpomínky jsou vědomé i nevědomé záblesky v naší mysli, „tiché ozvěny“ toho, co se událo a v naší mysli přetrvává. Záblesky vždy vytváří událost a událost se stává zkušeností.

Vzpomínky tak nejsou ničím jiným než naší vlastní životní zkušeností. Vždy píšeme, tvoříme z vlastní zkušenosti, odpovídáme tak na výzvu života – to, že je filosofie uměním tvorby spočívá v umění zpracovávat a přetvářet své vzpomínky do pojmů; mnoho filosofických systémů vyrůstá (vzniká) na základě zkušeností (vzpomínek z dětství a na dětství) svých autorů.

Naskýtá se zde však několik naléhavých otázek. Když vzpomínáme, dotýkáme se svého „já“? Jde o průnik do vlastního nitra, jde o sebepoznání?

Chceme-li poznat své já, kam až se propadneme? Je možné poznat sebe sama nebo pochopit některé způsoby svého prožívání a chování na základě vlastních vzpomínek? Je to možné aspoň částečně? (Např. psychoterapeutické metody, hypnóza, posttraumatický syndrom...) Je možné, a v podstatě i léčbou, se do vlastních vzpomínek propadnout? Najdeme tam sebe, nebo toho druhého? Vzpomínáme „na sebe“ nebo jsou vzpomínky spíše zasazeny do společnosti lidí, mezi kterými vyrůstáme, kteří nás ovlivňují? A velice závažná otázka – jsou naše vzpomínky skutečnými vzpomínkami na něco, co se skutečně „událo“? Nemohou být pouze vlastní fikcí, naší zkreslenou iluzí?

---

⁶ DELEUZE, Gilles. Bergsonismus. 1. vyd. Praha Garamond, 2006, 142 s. Zde s. 86.

Vzpomínky a člověk jako propast propastí

Vzpomínkami se kromě jiných autorů zabýval také P. Ricouer. Ten v jedné ze svých přednášek konstatoval, že lidé mají nejen individuální, ale také společné vzpomínky na kolektivní úrovni.⁷ Jinými slovy to znamená, že celé skupiny lidí mají totožné vzpomínky. Je to vůbec možné, když se pomocí vzpomínek prothráváme do víceméně individuálního „chaosu“, který je podle Deleuze a Guattariho chápán jako vše, co člověka obklopuje a co je člověkem uchopeno do pojmů: *Filosof svým chápáním ztvárňuje pojem a pojmenovává tak „chaos“ světa, který jej obklopuje. Pojmy jsou pak daným filosofem označeny, zůstávají a jsou dotýčným filosofem jakoby „signované“.* *Samotná filosofie je pak uměním tvorby, je uměním vynalézání a sestavování pojmů.*⁸ Může být tento chaos s individuální schopností zpracování pojmů chápán také v kolektivní rovině?

Návrat ke vzpomínkám může být slovy Komenského návratem do vlastního srdce, návratem do vlastního nitra. Ale poněvadž je naše nitro a srdce právě díky onomu chaosu neuchopitelné, nenajdeme se tam, ztratíme se. Slovy G. Marcela: „Cesta, která vede ode mne k druhému, prochází mými vlastními hlubinami“.⁹ Chci-li však „navštívit“ své vlastní hlubiny, vrátím-li se sama k sobě – propadnu se do své vlastní propasti. Slovy Komenského – člověk je propast propastí, tedy propastí věčnosti a zároveň propastí nicoty.¹⁰ V této dvojí propasti (věčnosti a nicoty zároveň) nemůžeme sebe sama najít – není to možné...

V Marcelově „usebrání“ (recueillement) se sice navracíme k sobě samému (rentrer en soi), avšak narážíme na již zmiňovaný paradox – ono já, ke kterému se navracíme, přestává právě tímto okamžikem sobě samému patřit.

Obrátit se do sebe znamená tedy zároveň opustit sebe.

Opustit sebe znamená, že se opřeme o toho druhého, protože „druhý“ je důkazem toho, že také já *jsem*.

Nejsou-li totiž ti druzí, pak nejsem ani já.

---

⁷ RICOEUR, Paul. Křehká identita: Úcta k druhému a kulturní identita. 1. vyd. Praha: Mlýn, 2000. 49 s. Zde s. 25 a 45. Hovoří o „práci paměti“ (le travail de mémoire) a „práci smutku“ (le travail de deuil). „Varovné je, že vzpomínky na zranění jsou delší a vytrvalejší na rovině kolektivní než individuální: nenávisti jsou tu tisícileté a neutěšitelné...“

⁸ DELEUZE, Gilles a GUATTARI, Felix. Co je filosofie? 1. vyd. Praha: Oikumené, 2001. 191 s. Zde s. 10.

⁹ MARCEL, Gabriel. Být a mít. In: BENDLOVÁ, Peluška. Gabriel Marcel. 1. vyd. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 1993. 103 s. Zde s. 73.

¹⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských: 1. sv. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992. 563 s. Zde s. 492.

E. Lévinas vyjádřil toto „být já“ ve smyslu „mlčenlivého sdružení se sebou samým.“¹¹ Je to však takové mlčení, ve kterém je možno vnímat jistou dualitu. I v dialogu se sebou samým již nejde o monolog; hovořím s tím druhým (tisíciátým já), které je ve mne obsaženo.

Znamená to tedy, že naše vzpomínky jsou vázány na existenci druhých lidí a pouze v souvislosti s tím, kdo je ten druhý. Kdo však je onen druhý člověk?

Vzpomínky a hledání druhého

Jak tomu vlastně „je“ se vzpomínkami v souvislosti s druhým člověkem? Jsou nebo mohou být vzpomínky více či méně izolované? Nebo se skutečně vybavují jen v souvislosti s tím, kdo a kým je ten druhý? Pokud ano, kdo pak jsou ti ostatní lidé v našich vzpomínkách?

Nebo je každá vzpomínka především vzpomínkou na „samotu subjektu“, na událost, ve které jsme byli v mlčenlivém sdružení se sebou samým?

Vzpomínka je kladením se do události, „zastavením okamžiku“. Toto zastavení okamžiku v nás přetrvává napořád. Přítomnost spočine v nesmazatelnosti onoho okamžiku, i minulá přítomnost je tak neustále přítomna.

V okamžiku vzpomínání se nacházíme již v minulém (ale neustále tak trvajícím) okamžiku Lévinasovy hypostaze nebo Bergsonova trvání.

A poněvadž jsme slovy E. Lévinase zapleteni do bytí¹², není toto zapletení do bytí pouze individuální, pouze samotou subjektu, ale je spjato také s tím, kdo jsou ti druzí – ve své vlastní samotě subjektu.

Hledání vzpomínek je tak možné připodobnit k tomu, jak chápal G. Marcel samotnou filosofii. Je to hledání (recherche) poutníka na cestě životem. Jejich opětovné vybavení se, částečné nalezení, jejich zpracovávání je pak oním Marcelovým „zoráváním panenské půdy“. Vybídeme-li druhé k tomu, aby vzpomínali na události (hypostazi) svého dětství, vybízíme je nejen k hledání, ale také k „zorávání“ toho, co bylo možná doposud hluboce zasunuto v jejich nitru. Včetně dávno prožitých nebo procitěných bolestí a smutků.

Vzpomínky a smíření se sebou samým

Zůstaneme-li ještě chvíli u G. Marcela, pak bychom mohli dále konstatovat, že okamžiky vybavení vzpomínek (nejen pouhé záblesky, ale přímo již jejich racionální zpracování) jsou tím okamžikem, který Marcel označuje jako třetí stadium neboli druhou reflexí. Tato druhá reflexe je návratem

---

¹¹ LÉVINAS, Emmanuel. Existence a ten, kdo existuje. 1. vyd. Praha: Oikumené, 1997. 85 s. Zde s. 74. „Být já – mlčenlivé sdružení se sebou samým, kde je možno vnímat jistou dualitu... neznamená jen být pro sebe, ale také být se sebou...“

¹² LÉVINAS, Emmanuel. Existence a ten, kdo existuje. 1. vyd. Praha: Oikumené, 1997. 85 s. Zde s. 83.

ke ztracené existenční bezprostřednosti, ve které se setkáváme s ontologickou úrovní bytí. Je návratem k takové úrovni bytí, ve které své nezastupitelné místo zaujímá již osobní účast, zpětným pohledem již dobrovolně zvolená, a zároveň „communion“ (sjednocení), které se týká nejen světa a druhých, ale především nás samotných – jde o sjednocení se sebou samým a smíření se se sebou samým. S tím, kdo jsem z minulosti, a kým jsem nyní, v této chvíli. Vybavením vzpomínky a schopností dát jí tvar, neponechat ji tedy pouze v jejím záblesku, ale uvědomit si její tíhu a bolest, smutek stejně jako štěstí, dochází ke smíření se sebou samým.

Avšak – nenechme se mýlit – mé vzpomínky nejsou totéž, co jsem já. Jsou pouze mou součástí, ale nejsou totožné s mým životem. Vzpomínky nám mohou být odňaty, a přesto zůstaneme sami sebou. Jsou naší nedílnou součástí, ale nejsou „námi.“

Ve vzpomínkách se dostáváme (a v podstatě pouze a jen jejich pomocí) také do Marcelovy „transsubjektivní přítomnosti“. Tato přítomnost druhého i za hranice smrti, intersubjektivita, je možná pouze na základě vzpomínek, které nejsou tím, co již uplynulo a bylo, ale které jsou přítomny v každém okamžiku.

Well-being a dobro jako „ráj v srdci“

Subjektivní pocit pohody vychází z prožívaného nebo předpokládaného dobra. Dítě je vnímáno některými filozofy či psychology jako bytost, která z tohoto dobra vychází – je sice „vpádem do celku jsoucího“, ale vpádem pozitivním, nesoucím v sobě primárně dobro a lásku, až později vlivem podmínek (vnějších i vnitřních) zlo a nenávisť. M. Scheler hovoří o dítěti jako o milující bytosti – ens amans.¹³ Tato milující bytost okny své lásky vidí svět... Předpokládaná láska je tím, co proměňuje naše vzpomínky či pouze jejich záblesky na pozitivní zář v naší mysli i tehdy, pokud naše dětství nebylo ani pozitivní, ani radostné a už vůbec ne šťastné a pomáhá nám snášet i ty nejnepríznivější podmínky života. V pedagogice a v psychologii 20. století tomuto říkáme odolnost – resilience. Výstižně to však vyjádřil již F. M. Dostojevský ve svém románě *Bratři Karamazovi*: „Z otcovského domu jsem si přinesl jen drahé vzpomínky, neboť není dražších vzpomínek, které může mít člověk než vzpomínky na první dětství v domě rodičů, a je tomu téměř vždy tak, je-li v rodině aspoň trochu lásky a souladu. Ba i z nejhorší rodiny mohou se uchovati drahé vzpomínky, má-li jenom tvoje duše sama schopnost ono drahé najít...“¹⁴

---

¹³ „Okny této schránky vidí svět a sebe sama a nevidí ze světa i sebe sama víc a nic jiného než to, co mu tato okna podle své polohy, velikosti, barvy ukazují...“¹³ M. Scheler. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1971, s. 68.

¹⁴ DOSTOJEVSKÝ, F. M. *Bratři Karamazovi*. II. díl. Praha: Rodinná knihovna, 1928, s. 147.

V témže románě pak Dostojevský ústy starce říká, že: život je ráj, který je utajen v každém z nás.¹⁵

A je to právě onen „ráj“ v srdci, v nitru, který je rájem dobra. S tímto rájem, dobrem, jako ens amans, bytost milující, přichází dítě na svět a vrůstá do tohoto světa. Víra v dobro je tak zcela přirozená, dítěti dána, nemusí být nikým předávána, ani vnučována, v dítěti prostě je. Až v průběhu dětství a života se tato víra v dobro jakoby přetavuje, buďto je upevňována na základě bazální důvěry nebo je přetrhávána a narušována na základě nedůvěry, absence lásky, minimálního uspokojování základních lidských potřeb.

Víra v dobro, jinými slovy „naivita“ dítěte, je tak utvrzována či naopak nepotvrzována právě v období dětství. Člověk nemůže být dokonalý, ani rodiče či vychovatelé nejsou dokonalí, všichni v podstatě rosteme na svých vlastních nedostatcích a chybách. Jde o to, jak velikou mírou se původní víra proměňuje v nevíru, do jaké míry zůstává ona naivita tou, které se dopouštíme z nevědomosti či vědomě se jí odvážíme – lépe řečeno, do jaké míry nás vlastní životní zkušenost připraví být vědomě naivní či naivně nevědomou bytostí.

Pokud však člověk poztrácí v průběhu dětství víru v dobro, jaký člověk z něj vyroste?

Ve vzpomínkách jdeme jakoby po stopách tohoto původního dobra. Autoři vzpomínek znovu vidí sebe sama jako chlapce či malé dívky – a někdy je toto vyjádřeno s nebývalou něhou a pochopením. A zdá se, že až příliš citelně chápeme zpětně to malé dítě v nás a vzpomínka na toto období nás dokonce velice rozněžňuje. Dá se říci, že vnímáme sami sebe pozitivně, a navíc s nebývalou láskou k tomuto bývalému dítěti, kterým jsme byli – a kterým neustále jsme.

Vzpomínky a místo, ve kterém jsme vyrůstali

Neméně důležité je místo, životní prostor, ve kterém vyrůstáme a který nás obklopuje – lépe řečeno, kterým jsme obklopeni. Naše vzpomínky jsou spjaty s domovem a s místem, ve kterém se nachází. Domov se tak stává konkrétním místem, životním horizontem, tím, co později hledáme a k čemu spějeme. Každé místo má svého vlastního genia loci, svého ducha, svou vlastní atmosféru a náladu, je neopakovatelné svým charakterem. Ve vzpomínkách mají tato místa navíc také svou jedinečnou a nezaměnitelnou vůni. Také osobní identita je spjata s identitou místa (je-li náš svět příliš proměnlivým světem, můžeme ustrnout na egocentrickém vývojovém stadiu – necítíme se bezpečni a jisti v okolním světě a hájíme pouze toto své bezpečí). Konkrétní

---

¹⁵ DOSTOJEVSKÝ, F. M. *Bratři Karamazovi*. II. díl. Praha: Rodinná knihovna, 1928, s. 147. Přesná citace: „život je ráj...“, „ráj je utajen v každém z nás...., i nyní je ve mně ukryt...“

místo má ve vzpomínkách velice výraznou úlohu a je jejich nepostradatelnou součástí. V dnešním moderním světě se navíc identifikace s místem stává obtížnou; místa ztrácejí nejen svou specifičnost, ale také svého *genia loci*. Naše „krajina dětství“ však bývá ve vzpomínkách poněkud jiná než v reálné skutečnosti – a jako taková bývá právě ve vzpomínce uchována, i kdyby svou specifičnost dávno ztratila. Je viditelná očima vzpomínek – a proto je i v případě její nerealitě i přesto skutečná.

Vzpomínky a Patočkův fyzikální a přirozený svět

Velice důležité je uvědomit si právě v souvislosti se vzpomínkami rozdíly mezi světem přirozeným a světem fyzikálním, tak jak je chápe J. Patočka.

Svět našich vzpomínek je krajinou přirozeného světa, tedy světa procitěného. Nestačí pro ni slova, poněvadž to je krajina světa, která nebyla získána teoretizováním, ale pro kterou prozatím pojmy chybí.

V dospělosti se však nacházíme ve světě fyzikálním a přirozený svět se nám navrácí v podobě záblesků vzpomínek. Jejich zteoretizováním, průnikem do tajemství, jímž ve své podstatě jsou, uchopíme dětství nejen jako ztracený ráj – ale pochopíme také jeho „ztracenost“, dopadne na nás „tíha“ prožitého dětství, do té doby zahalena závojem iluzí. Dětství se nám tak pouze může zdát být krásným, teprve analýzou vzpomínek zjistíme, že jde skutečně jen o zdání.

Z tohoto pohledu se dětství žen a dětství mužů na základě jejich vlastních vzpomínek navzájem od sebe dosti liší. Jen v krátkém shrnutí můžeme konstatovat, na základě konkrétních analýz vzpomínek, několik již zevšeobecněných závěrů: muži si do života přinášejí z dětství nejen více krásy, ale zároveň také více úzkosti než ženy. Ženy si zase přinášejí do života na rozdíl od mužů více bolesti a pocitů viny, spojených s vědomím, že někomu ublížily. Matka je pro syny zdrojem krásných vzpomínek, pro ženy však zdrojem vzpomínek úzkostných a bolestných. Otec je především nositelem bolestných vzpomínek, a to pro všechna věková období (od raného dětství po dovršení 18 let). Z hlediska vzpomínek na vlastní rodiče tak nejsou ani muži, ani ženy naplněni vzpomínkami na prožité štěstí, ale spíše na prožitou bolest a smutek. Krása dětství je ve vzpomínkách téměř výlučně spjata především s osobami prarodičů.

Vzpomínky a výchovné souvislosti

Které úvahy, vyplývající z analýzy nejen konkrétních vzpomínek, ale také z jejich filosofického pojetí, mohou pomoci odpovědět na některé naléhavé otázky současné výchovy dětí?

Ve svých životech se neustále vracíme do svého dětství, a to nejen touhou po původní lásce, která v nás byla a jejím znovu nalezením, ale také

odpoutáváním se závislosti a z původní bezmocnosti. Rodina a rodiče by měly dítěti poskytnout částečné uspokojení potřeb k životu, avšak nestane-li se tak, nemůžeme jednoznačně říci, že dítě nemá žádnou šanci k pozitivní cestě životem. Může se zvýšit jeho frustrační tolerance a posílit resilience k nepříznivým podmínkám, které mohou paradoxně rozvíjet pozitivní vlastnosti dítěte. Vypořádáním se s některými traumatickými zážitky pomocí vzpomínek (tzv. Marcelova druhá reflexe) se jedinec stává skutečně bezprostředně sám sebou. Šťastné dětství tedy není jedinou cestou (metodou) k budoucímu šťastnému životu. Není však zapotřebí dítěti úmyslně připravovat nepříznivé podmínky k životu, – bolest a smutek si dítě vždy nějakým způsobem najdou i bez přičinění rodičů. Nehledě na to, že samotní rodiče jsou často vědomou i nevědomou příčinou těchto smutků a bolestí, již i proto, že jsou to většinou oni, kdo v optimálních případech poskytují dítěti bezpečí a lásku, ze které se dítě musí během svého života vymanit, a způsobují tak „ztrátu“ lásky (i šťastné dětství tak zanechává po sobě smutek a bolest). V méně optimálních případech si však dítě dovede najít dobro a lásku i tam, kde druhým lidem zřejmá není. Tuto logiku srdce – lásku k rodičům i v těch případech, kdy oni sami „rodiči“ ve své podstatě nejsou, nemůžeme těmto dětem brát – potřebují ji ke svému životu a zdárnému růstu. Život je cesta, vedoucí k odpuštění nedokonalosti těch, kteří o nás pečují nebo by pečovat měli, – je to cesta ke smíření se se sebou samým i s druhými lidmi v jejich nedokonalosti, a je to cesta k ponechání si iluzí, že láska, poskytovaná nám v dětství, ať již byla jakákoliv, skutečnou láskou i přesto byla. Naše vzpomínky na dětství by se měly pro nás samotné stát štítem proti úzkosti – i proto by mělo být dětství neseno spíše v pozitivním ladění, se schopností překonávat překážky. Výchova je tak cestou k naději, že život, a tedy i dětství, protože je jeho podstatnou částí, ke které se neustále vracíme, má prostě často sice neuchopitelný, ale přesto smysl.

Výchova dítěte je z tohoto hlediska velice zodpovědnou, a tedy i nejdůležitější činností pro druhé. Co však skutečně o výchově jako takové víme a kolik rodičů se o ni skutečně zajímá? Jak lehkomyšlně k této nejdůležitější činnosti často přistupujeme a jak samozřejmě nehledíme na její negativní důsledky na život dětí? Proč nás obvykle vůbec ani v nejmenším nezajímají ony vzpomínky, které svým dětem ať chceme či ne spoluvytváříme, a které jsou průlomem minulosti v přítomnosti, ovlivňující také budoucnost?

Závěr

Ne tedy rozbor těchto vzpomínek, jejich důkladná analýza, ale pouze jejich záblesky, prosvětlení duše zevnitř – to je to, co činí vzpomínky na dětství oporou a jsou tím, co nás jakoby nese dál životem a naplňuje nás pocitem radosti a štěstí.

Dětství, chvíle našich vzpomínek, to je to místo, kam se toužíme po celý průběh svého života vrátit, kam vědomě, ale především nevědomě neustále

spějeme. Dětství je náš poztrácený ráj, ráj našeho srdce, kterým jsme byli naplněni, i když ve své podstatě mohlo být jakékoliv. I pokud vůbec nebylo oním rájem, v našem srdci tento ráj ukrytý byl a zůstává stále. A bolest, smutky, utrpení, nepřízeň a neštěstí, které mohly dětství provázet, mohly způsobit traumata, ne však celkovou ztrátu tohoto vnitřního ráje, který nám byl dán jako dar k životu, jako síla k životu, jako chuť žít. Jde o vnitřní vědomí smyslu, které nemusí být ztvárněno slovy – pojmy, přesto však je nadějí, která se prolíná životem v očekávání návratu do míst našeho dětství, kde jsme byli milováni – i přestože jsme v reálném životě milováni být nemuseli – tedy do míst dětství, kde jsme nemuseli být konkrétně milováni, ale přesto jsme lásku a štěstí procítili, protože my sami jsme byli tou láskou a tím štěstím, my sami jsme byli milujícími bytostmi, tedy *ens amans*. Ta láska byla v nás – a proto byla, a proto neustále je. Někde hluboko v nás jsme neustále dětmi, tedy milujícími bytostmi, naplněni láskou a okny této lásky vidíme svět. Okenice se nám mohly vlivem nepřízně osudu uzavřít částečně či zcela, avšak jejich uzavřením se láska nepropadla do nicoty, jen se dále nerozvíjela a „nerozkvétala“, neměla v možnosti se projevit.

I v dospělosti neustále toužíme po ráji našeho dětství, po lásce. Každý z nás vyšel z bezmocné bytosti, naplněné láskou. Po celý svůj život se touhou po této původní lásce patrně neustále nevědomě snažíme vrátit se zpět k této bezmocnosti, aniž tušíme, že nás čeká v okamžiku smrti, ve kterém bude bezmocnost povýšena na „triumfální návrat“. Smrt je dobrovolné přijetí svobody, ve které se staneme bezmocní, avšak zodpovědní. Ve chvíli umírání se stáváme opět dětmi – těmi dětmi, kterými jsme v podstatě po celý svůj život nikdy nepřestali být.

Ve vzpomínkách se projevuje také jedno veliké a tajemné tajemství. Naše vzpomínky se skutečně zdají nebýt pouze naše. Paměť je spjata s pamětí jiných. Začteme-li se do krásných vzpomínek z dětství, je to jako kdybychom četli jen jednu jedinou vzpomínku. Ta vzpomínka přináší dávnou vůni dětství, vůni přírody, šťastných okamžiků, prosluněné louky, prosluněných rán s voňavým čerstvým pečivem a s pohledem babičky či dědečka či jiné milované osoby. Naše vzpomínky na to, co bylo krásné, jsou jedinou krásnou vzpomínkou nás všech. Vzpomínky bolestné či jinak negativní jsou pak především již více tím, co se navzájem liší. Ale krása, láska, ta vždy vychází z jednoho jediného společného základu. Jako kdyby skutečně slovy básníka V. Holana byla jen jedna láska, ne mnoho lásek (a jeden kříž, který má však rozmanitější podoby).

Z pedagogického hlediska tak otevřenou otázkou zůstává ono *well-being*, chápáno jako první časová dimenze v životě člověka, údajně spojená s pocitem subjektivní pohody a štěstí. Všeobecně se předpokládá, že právě takto, a ne jinak to v našich životech prostě je. Ale je to skutečně pravda, je tomu skutečně tak? Je naše „první časová dimenze“ spojená s *well-being*? Ukazuje se, že jde spíše jen a pouze o závoj iluzí, který je však k životu velice potřebný. Ať je to již s naším dětstvím, s frustrační tolerancí či s odolností (resiliencí) jakkoliv, je potřebné vytvářet takové podmínky pro dětství dítěte,

aby mělo „kam“ se vracet po celé další období svého života. A nejen v individuální, ale v celospolečenské rovině. Poněvadž zdrojem šťastných vzpomínek bývají spíše prarodiče – pravděpodobně také proto, že nenarušují naši svobodu nároky na předávání norem a zvyků tak, jako rodiče, je třeba uchovat i do budoucna jejich nezastupitelnou úlohu v životě dítěte. Nebude však tato úloha posunutím důchodového věku na vyšší věkovou hranici zcela nenávratně porušena? Dětství je již tak v současné době opuštěné a ponecháno samo sobě – jaké bude v budoucnosti ve věku zaměstnaných rodičů a prarodičů? Bude dítě odkázáno pouze na „ráj v sobě samém“ a jaké to bude mít důsledky?

Neméně naléhavá je tato otázka, uvědomíme-li si, že také vzpomínky nebo jen jejich záblesky ukazují, že pocit subjektivní pohody a štěstí je ve skutečnosti již nyní pouhou iluzí.

Přetrvává v dítěti, a tím pádem také v každém člověku, schopnost si tuto iluzi vytvořit i v těch nejméně vhodných podmínkách, pokud nebude mít nablízku nějakého druhého, avšak konkrétního a milujícího člověka?

Co se pak stane s oním pocitem well-being? A jak jej dítěti výchovně zprostředkujeme, když v podstatě samo o sobě neexistuje?

Bibliografie

- DELEUZE, Gilles. (2006). *Bergsonismus*. 1. vyd. Praha: Garamond.
- DOSTOJEVSKÝ, F. M. (1928). *Bratři Karamazovi*. II. díl. Praha. Rodinná knihovna.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. (1992). *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. 1. sv. 1. vyd. Praha: Svoboda.
- LÉVINAS, Emmanuel. (1997). *Existence a ten, kdo existuje*. 1. vyd. Praha: Oikumené.
- MARCEL, Gabriel. Být a mít. In: BENDLOVÁ, Peluška. (1993). *Gabriel Marcel*. 1. vyd. Praha: Filosofický ústav AV ČR.
- MAREŠ, Jiří. (2001). Dítě a subjektivní pocity pohody, blaha a štěstí. In: *Dítě – škola – učitel*. Sborník příspěvků z vědecké konference při příležitosti životního jubilea prof. PhDr. Zdeňka Heluse, DrSc. 1. vyd. Praha: Karolinum.
- RICOEUR, Paul. (2000). *Křehká identita: Úcta k druhému a kulturní identita*. 1. vyd. Praha: Mlýn.

Doc. PaedDr. Miriam Prokešová, Ph.D.

Katedra pedagogiky a andragogiky
Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta
Fráni Šrámka 3, 709 00 Ostrava, Česká republika
miriam.prokesova@osu.cz